

Aleksander Barszczewski
Warszawa

Уладзімір Караткевіч: за што кахаю Польшчу?

У гадах 1975–1982 сустракаўся я каля 20 разоў з Валодзем Караткевічам. Сустрэчы гэтыя праходзілі, як правіла, у Савецкай Беларусі, аднак некалькі разоў спатыкаліся мы таксама ў Польшчы. У ліпені 1981 года размаўлялі мы з Караткевічам выключна пра Польшчу. Цікавілі мяне адносіны беларускага пісьменніка да Польшчы гістарычнай і сучаснай. У часе першай нашай размовы, прысвечанай Польшчы, Караткевіч прывёў досыць папулярны ў нашай краіне анекдот. Сказаў ён, што Польшча гэта самы элегантны барак у лагеры сацыялізму.

„Праўда, – гаварыў ён – гэты барак падпарадкаваны маскоўскаму цэнтру, гэта значыць знаходзіцца пад расейскім кантролем. Аднак гэтая падпарадкаванасць і залежнасць ні ў якім выпадку не можа быць параўнаная з той формай падлегласці і зняволення, якія адносяцца да стасункаў паміж СССР і іншымі краінамі гэтак званай народнай дэмакратыі, не гаворачы ўжо аб паняволенні Расіяй паасобных савецкіх рэспублік. Польшча здолела дамагчыся ад маскоўскіх галавароў досыць шырокай і глыбокай аўтаномнасці, незалежнасці і свабоды. Усё гэта выяўлялася не толькі ў афіцыйных польска-савецкіх дзяржаўных адносінах, але і ў той раскованасці і свабодзе грамадзян Польшчы, якія не баяцца апавядаць палітычныя анекдоты, хадзіць адкрыта ў касцёлы або адкідаць канон калектывізацыі вёскі. Я асабіста сустракаў нямала палякаў, членаў Польскай аб’яднанай рабочай партыі, якія адкрыта бралі шлюбы ў касцёлах, хрысцілі ў гэтых жа касцёлах сваіх дзяцей, хавалі памёршых блізкіх з удзелам ксяндзоў, пасылалі сваіх дзяцей на заняткі, прысвечаныя Божаму закону. Усё гэта для нас, савецкіх грамадзян, было чымсьці з далёкай касмічнай планеты.

Я не магу таксама не звярнуць увагі на тое, што практычна ўсе мае знаёмыя палякі – як партыйныя, так і беспартыйныя, асабліва творцы і вучоныя – ездзілі няраз за мяжу, не толькі ў краіны сацыялістычнага лагера, але таксама ў Заходнюю Германію, Англію, Францыю, або і ў далёкую

Канаду, ці Злучаныя Штаты Амерыкі. Нешта такое, Алесь, нам дагэтуль не снілася. Ты ведаеш аб тым, што тады, калі ў нас кожны замежны госць хацеў затрымацца ў савецкага грамадзяніна на дзень ці на два, мусіў быць прапісаны ў адпаведных міліцэйскіх органах, гэтак званых авірах, дзе трэба было часта дзесяткі гадзін прастаяць у чарзе, запоўніць мультум фармуляраў, заяваў, пасведчанняў, абавязанняў, то я, знаходзячыся ў Польшчы, свабодна затрымоўваўся ў знаёмых, жыў, начаваў, сустракаўся з кім хацеў і колькі хацеў, не просячы ні ў кога дазволу і не запоўніўшы ніводнай пісулькі. Ездзіў я свабодна па вашай краіне, курсаваў паміж такімі гарадамі, як Варшава – Кракаў – Познань – Лодзь і ніякі д’ябал мяне ніразу не затрымаў, не праверыў пашпарта і не запытаў, з якой мэтай я прыехаў у Польшчу і як доўга ў ёй намерваюся пражываць і калі буду вяртацца, або на якія сродкі ўтрымоўваюся.

Для мяне Польшча была заўсёды аазісам свабоды і волі.

І яшчэ адна характэрная рыса, як жа моцна адметная ад нашых нарматываў. Гэта вельмі малая колькасць вайскоўцаў на вуліцах. Ты ведаеш, што, ходзячы па вуліцах Кракава – Варшава – Лодзі і большых або меншых гарадоў і мястэчак, я стараюся лічыць напатканых жаўнераў ці афіцэраў. Здаралася такое, што я праходзіў пяць ці дзесяць кіламетраў, брадзіў чатыры, пяць ці шэсць гадзін і не сустракаў ніводнага мундзіра. Нешта такое ў нас абсалютна было немагчымае. У Беларусі, асабліва ў Мінску, а тым болей у Гародні ці Брэсце, прайшоўшы па вуліцах некалькісот метраў, абавязкова сустранеш прынамсі дзесятка вайскоўцаў, пачынаючы ад сувораўцаў, а канчаючы на маёрах, палкоўніках, а нават генералах.

І яшчэ адна спецыфічная рыса вашай рэчаіснасці, nepřысутная ўвогуле ў нашым жыцці – гэта перапоўненыя народам касцёлы, пры тым прысутныя там людзі – гэта не толькі старыя бабулькі, як часта бывае ў нас, але вельмі многа маладых людзей, а нават малых дзетак. Такія сцэны асабліва кідаюцца ў вочы ў Кракаве. Касцёлы перапоўненыя там вернікамі, якія нярэдка не змяшчаюцца ўнутры святыняў і стаяць у адчыненых дзвярах або на ступеньках, а нават на ходніках перад святынямі.

Хіба ж ніхто не скажа, што гэтыя натоўпы людзей сагнаныя ў касцёлы сілаю. Іх урачыстыя, засяроджаныя твары сведчылі найлепш аб тым, што вернікі знаходзяць духоўную пацеху, асалоду і глыбокую задаволенасць з кантактаў з чымсьці высокім, пазаземскім і высакародным. Гледзячы на гэта ўсё, заўсёды знаходзіў я пацвярджэнне слушнасці біблейскай тэзы аб тым, што не адным хлебам жыве чалавек і што страва духоўная для яго не меней важная, чым страва матэрыяльная.

Я мог гадзінамі стаяць на плошчы перад Марыяцкім касцёлам у Кракаве, каб пачуць з высокай вежы знакаміты гейнал”.

На маё пытанне пра тое, якая польская падзея выклікала найбольшае ўражанне ў душы беларускага пісьменніка, Валодзя Караткевіч адказаў:

„Думаю, што прыгода, звязаная якраз з Марыяцкім касцёлам у Кракаве. Я, заварожаны красою высокай вежы гэтай знакамітай святыні, узяў чатыры бутэлькі гарэлкі і пайшоў вузкай і крутой лесвіцай да трубачоў, якія выконвалі штогадзіну гейнал. Ішоў вельмі доўга, страшэнна засопся, многа разоў затрымліваўся і нават прысядаў на прыступках лесвіцы, у канцы канцоў уваліўся ў цесненькі пакойчык трубачоў – гейнальнікаў. Пачаткова сустрэлі мяне з вялікім здзіўленнем, падазрэннем і абурэннем, маўляў, якім гэта правам нейкі нахал асмеліўся ўварвацца ў іх абіцель. Аднак лёд вельмі хутка растаяў, калі я сваёй моцна ломанай пальшчызнай сказаў, хто я і з якой мэтай да іх прыходжу. Думаю, што і мае бутэлькі адыгралі пазітыўную ролю. У канцы канцоў паміж намі запанавала сапраўды шчырая дружба, напоўненая даверам, дзякуючы чаму я нават паспрабаваў трубіць славуты кракаўскі гейнал. Не абышлося без дэкларацыяў аб вечнай дружбе, брудэршафтаў, абымкаў і пацалункаў. Да сёння мне часта сніцца мой нештодзённы візіт, і калі яшчэ ўдасца мне калі-небудзь паехаць у Кракаў, дык абавязкова ізноў папаўзу на вежу Марыяцкага касцёла. Адтуль жа вельмі блізка да Бога, а гэта ж для творцы сапраўднае шчасце – пабыць паблізу да Ўсявышняга”.

У чарговым пытанні я закрануў тэму кантактаў з іншымі палякамі, і ў адказ пачуў ад Валодзі Караткевіча наступнае:

„Адказваючы на гэтае пытанне, прагну падкрэсліць, што я вучыўся ў Кіеўскім універсітэце ў апошнія гады жыцця Сталіна разам з групай польскіх студэнтаў. Сярод іх найбольш мне запамяталіся Юрка Ленарчык і Фларыян Няўважны. З Ленарчыкам мы не зышліся, а гэта таму, што ў яго адчуваліся пагардлівыя адносіны да нацыянальных аспірацыяў украінцаў, а тым болей беларусаў. Ён арыентаваўся выключна на вялікую Расію. Іншая справа Няўважны. Ён у пазнейшым часе стаў вядомым перакладчыкам з савецкіх літаратур і прафесарам Варшаўскага ўніверсітэта. У адваротнасці да Ленарчыка, які пагардліва адносіўся да ўкраінскай мовы, Фларыян Няўважны добра авалодаў гэтай мовай і нядрэнна пазнаў таксама мову беларускую. Праўда, у 1950-х гадах мы ніколі не размаўлялі аб распадзе СССР, аднак у Няўважнага выразна адчувалася зацікаўленне магчымым узнікненнем нацыянальных дзяржаў на постсавецкай прасторы. Сардэчная сувязь з Няўважным захавалася ў мяне да сёння. А што датычыцца маёй

адысеі, звязанай са смерцю Сталіна, дык папрасі Няўважнага, які напэўна ўсё памятае і раскажа табе аб маіх складанасцях і клопатах.

Апрача Ленарчыка і Няўважнага, я блізка сышоўся з кракаўскім навукоўцам Нядзеляй і асабліва з лодзінскімі літаратарамі: Гушчам, Хрусьцэлеўскім і Сікерыцкім. Я ім заўдзячаю тое, што яны падрыхтавалі і выдалі том маёй прозы *Мае мядзведзі*. Былі яшчэ і іншыя кантакты, знаёмствы і збліжэнні з палякамі, якіх я захоўваю ў сваім удзячным сэрцы.

Ты мяне пытаў таксама пра мае адносіны да польскіх жанчын. У сувязі з гэтым пытаннем хачу падкрэсліць, што я заўсёды імі захапляўся і адносіўся да іх з культам. Полькі непаўторныя – крыху самаўпэўненыя, ганарлівыя і гордыя, гаворачы па-сённяшняму – сэксавыя. Ці ведаеш, чым найбольш яны мяне паражалі? Плоскімі жыватамі, асінымі таліямі, выдатнымі грудзьмі і супер форменнымі заднічкамі. У нас даўней такіх дзяўчат амаль не было ўвогуле, аднак, на шчасце, у апошніх гадах паяўляецца ўсё часцей новы тып беларускай дзяўчыны – моцна падобнай да полек. Я ўпэўнены, што гэтая тэндэнцыя будзе пашырацца і што праз некалькі дзесяткаў гадоў чужаземцы пачнуць захапляцца беларускімі дзяўчатамі з беларускіх гарадоў і мястэчак”.

Наступнай тэмай размовы была гісторыя польскай літаратуры.

„Я заўсёды захапляўся, захапляюся і буду захапляцца вялікай польскай пісьмовасцю. Пачаткова фасцынаваў мяне польскі рамантызм: гераічны Міцкевіч, лірычны Славацкі, філасофскі Норвід. Яны на мяне дзейнічалі як магніт на жалезныя апілки. Ужо дзесяткі гадоў задумоўваюся над тым, хто з іх найвялікшы, наймагутнейшы, найбольш глыбокі і польскі. Сёння скажу, што вялікія яны ўсе, але кожны вялікі па-свойму. Думаю, што яшчэ сотні гадоў будуць яны дзейнічаць на польскую псіхіку і польскі менталітэт. Я гарача прагну, каб мая паэзія хоць у чым-небудзь была падобная да іх вялікай спадчыны.

Апрача названых вялікіх прозвішчаў, імпанавалі мне такія пазнейшыя польскія паэты, як: Ільдэфонс Галчынскі, Юліян Тувім, Адам Важык, Часлаў Мілаш, Віслава Шымборска і многія маладыя творцы сённяшняй эпохі. Імпануе мне стылістычная і тэматычная іх свабода, поўная адсутнасць соцрэалістычнага ярма. У польскіх паэтаў ёсць чаму вучыцца, браць прыклад і творча наследаваць. І я гэта па меры магчымасці раблю. Усе яны для мяне настаўнікі. Стараюся, так як яны, быць свабодным і лёгкакрылым. Гэта адносна паэзіі.

Але ж вядома, што польская літаратура мела таксама вялікую прозу, а пачатак яе буйнага развіцця, звязаны з пазітывізмам, які выбухнуў у другой палове XIX стагоддзя. Бадай што найбольшае ўражанне на мяне

зрабілі вялікія польскія пражанкі, якія спалучалі рамантызм з пазітывізмам. Я маю тут на ўвазе Юзафа Крашэўскага і Генрыка Сянкевіча. Ты толькі падумай, якім волатам быў Юзаф Крашэўскі, калі ён напісаў болей за дзвесце аповесцяў і раманаў. Гэта ж сапраўдны подзвіг і гераізм. Важным для мяне ёсць і тое, што гэты пісьменнік знаходзіў яшчэ час і магчымасць займацца публіцыстыкай. Пісаў ён – і то вельмі цікава – аб нашым Палессі, аб Пінску і нават аб Свіслачы. Крашэўскі заўсёды дзейнічаў на маё ўяўленне і маю фантазію.

Тое ж самае хацеў бы я сказаць аб Генрыку Сянкевічу, які геніяльна ўмеў спалучыць у адну мастацкую цэласць гістарычную факталогію і аб'ектывізм з уяўленнямі, выдумкамі і фікцыяй. Палякі гавораць, што Сянкевіч будзіў нацыянальную душу, нацыянальны гонар, нацыянальную гордасць і годнасць, а якраз гэтага не хапае нам, беларусам. Дык нічога дзіўнага, што мне хацелася быць вучнем у такога выдатнага настаўніка, як Сянкевіч. І калі мне ўдалося нешта стварыць у галіне беларускай гістарычнай прозы, дык было гэта, між іншым, вынікам навук, пачэрпнутых поўнымі жменямі з вялікай спадчыны прозы Генрыка Сянкевіча.

Захаплялі мяне таксама такія польскія пазітывісты, як: Уладзіслаў Рэймант і яго *Мужыкі*, Баляслаў Прус і яго *Лялька*, Эліза Ажэшка і яе *Над Нёманам*. Не чужы мне таксама польскі неарамантык з канца XIX і пачатку XX стагоддзя Стэфан Жаромскі. Не затойваю, што я зайздросціў гэтым вялікім польскім раманістам і што многае ім заўдзячваю ў галіне творчай манеры і метадалогіі.

Пры нагодзе хачу прызнацца, што захапляў мяне і захапляе подзвіг такіх выдатных польскіх фалькларыстаў і этнографіаў, як Оскар Кольберг, Часлаў Пяткевіч, Казімір Машынскі і Міхал Федэроўскі. Гэта ж яны пакінулі вялікія тамы, прысвечаныя беларускай абраднасці і беларускаму фальклору. Я маю на думцы і 52 том *Беларусь – Палессе* з цыкла *Люд польскі* Оскара Кольберга; дзве манаграфіі: *Духоўная культура Рэчыцкага Палесся* і *Матэрыяльная культура Рэчыцкага Палесся* Часлава Пяткевіча; грунтоўнае дааследаванне *Усходняе Палессе* Казіміра Машынскага; урэшце шматтомны фальклорны цыкл *Люд беларускі* Міхала Федэроўскага. Гэта ж табе не жартачкі. Гэта геніяльны ўклад у сусветнае беларусазнаўства. Нельга забываць і аб тым, што названыя вялікія сябры беларускага народа абышлі ўсю Беларусь тады, калі не толькі не было машын ні цягнікоў, але не было электрычнасці, аўтаручак і даўгапісак. Хадзілі яны, як правіла, пешшу, або ў найлепшым выпадку вандравалі на мізэрных сялянскіх або яўрэйскіх калёсах. Карысталіся гусінымі пёрамі. Запісвалі тэксты і ноты пры свечках.

Ці ж гэта не сапраўдны гераізм? Паводле мяне, гэта і гераізм, і подзвіг, якому нельга не пакланіцца і не гукнуць: вы вялікія, вы высакародныя і ў нашых душах вечныя; вы для нас узор, прыклад ды інтэлектуальная мэта. Я заўсёды гэтым палякам кланяўся і на іх маліўся. Яны ў нашай культуры і навучы і ахвярнасць, і непаўторнасць, і вечнасць.

Калі размаўляем аб ролі польскіх этнографіў і фалькларыстаў у вывучэнні Беларусі і аб пачынальніках польскага беларусазнаўства, дык нельга не памятаць таксама пра Яна Чачота і пра б яго тамоў *Сялянскіх песень знад Нёмана і Дзвіны*, пра Яна Баршчэўскага і яго *Шляхціца Завальню* ды пра Аляксандра Рыпінскага і яго кнігу *Беларусь*, выдадзеную ў Парыжы ў 1840 годзе.

Прыгадваю гэта з той мэтай, каб падкрэсліць, што незалежна, у які пункт гісторыі Беларусі штурхнем шпількаю, дык абавязкова пападзем на факты, якія сведчаць аб творчым уплыве палякаў у наша духоўнае развіццё і нашу нацыянальную тоеснасць.

Што датычыцца твайго страшэннага пытання аб магчымасці ўпадку ў будучыні СССР і звязанага з ім лагера краін народнай дэмакратыі, дык я схлусіў бы, калі б сказаў, што я ніколі пра гэта не думаў. Але ж ведаю, што я не прарок, не варажбіт, не футуролаг, і таму не бяруся прадбачваць будучыню. Магу толькі – як тая бабка – паваражыць на двое. Як вядома, Савецкі Саюз прыняў самы дзейсны ўдзел у спаборніцтве паміж ім і заходнімі дзяржавамі, у тым ліку і Амерыкай у галіне збраенняў, апанавання космасу і панавання над многімі азіяцкімі і афрыканскімі краінамі. Я сумняюся, ці Савецкі Саюз вытрымае гэтае спаборніцтва. І калі акажацца, што не вытрымае, то можа пагражаць гэта яму развалам. Сумняюся, каб гэта сталася ў найбліжэйшыя гады. Аднак зусім магчыма, што наступіць гэта на пераломе XX–XXI стагоддзяў. Гавару аб гэтым, Алесь, вельмі паціху. Калі б нехта аб гэтым даведаўся, то мог бы быць каюк і табе, і мне. Так ці інакш, думаю, што ва ўсіх гістарычных пераўтварэннях Польшча адыграе ініцыятыўную і вядучую інспіратарскую ролю. У канцы прагну падкрэсліць, што я Польшчы і палякам вельмі ўдзячны, бо менавіта ад іх я вучыўся і вучыся быць свабодным і суверэнным чалавекам, які нікому не кланяецца, не падае на калені і перад нікім не поўзае на жываце”.

З усіх вышэй прыведзеных выказванняў Уладзіміра Караткевіча адназначна вынікае, што быў ён сапраўдным энтузіястам Польшчы і што з вялікім адабрэннем адносіўся да яе гісторыі і сучаснасці. Ён глыбока і шчыра захапляўся адносінамі палякаў да сваёй гістарычнай мінуўшчыны ды іх гатоўнасцю змагацца за свой суверэннітэт, незалежнасць і свабоду.

Шчыра шкадаваў, што беларусы не валодаюць падобнымі да палякаў нацыянальнымі якасцямі.

Караткевіч у польскім друку:

- Błękit i złoto dnia*, Łódź 1976 – recenzje: F. Nieuważny, „Nowe Książki” 1977, nr 13; F. Nieuważny, *W dobrym świecie*, „Przyjaźń” 1977, nr 7; K. Rutkowski, *Jedyny temat: Białoruś*, „Literatura” 1976, nr 26; T.J. Żółciński, „Odgłosy” 1976, nr 27.
- Taurowie*, tł. J. Huszcza, „Osnowa” 1970.
- Wiosna; Czara łez* (fragm.); *Inga i Maria; Karadach; Tauryda; Cisza morska*, tł. M. Dolińska, „Życie Literackie” 1970, nr 45.
- Szczęście*, tł. M.J. Kononowicz; *Modlitwa o czasie; Wenus bez głowy; Medusa Ludovisi w Rzymie; Taurowie*, tł. J. Huszcza, [в:] *Wiersze białoruskie*, Łódź 1971.
- Szczęście*, tł. M.J. Kononowicz, „Odgłosy” 1971, nr 35.
- Miałem niedźwiedzia* (fragm. opowiadania), tł. F. Nieuważny, [в:] *Brzozowy omam*, Warszawa 1973.
- Prom na wzburzonej rzece; Moje niedźwiedzie*, tł. J. Huszcza, [в:] *Moje niedźwiedzie i inne opowiadania białoruskie*, Łódź 1974.
- Taurowie*, tł. J. Huszcza, [в:] *Propozycje repertuarowe na konkurs recytatorski*, Warszawa 1975.
- Jak obalają się bóstwa*, tł. J. Huszcza, „Odgłosy” 1975, nr 39.
- Łódź rozpaczy*, tł. F. Nieuważny, „Literatura na Świecie” 1982, nr 11.
- Wenus bez głowy*, tł. J. Huszcza, „Przyjaźń” 1982, nr 31.
- Polesia czar*, tł. A. Szachowicz, „Kontrasty” 1985, nr 2–3.

Streszczenie

Uladzimir Karatkiewicz: Za co kocham Polskę?

Wybitny białoruski poeta, prozaik i dramaturg Uładzimir Karatkiewicz (1930–1984) był wielkim entuzjastą polskiej historii, kultury i literatury. Prezentowany artykuł zawiera zwierzenia białoruskiego twórcy, którymi podzielił się z autorem podczas wielu spotkań na Białorusi i w Polsce.

Karatkiewicz z dużą otwartością i szczerością zestawiał rzeczywistość polską z rzeczywistością białoruską. Nie krył swego uznania, a wręcz zachwyty postawą takich folklorystów polskich, jak Jan Czeczot, Jan Barszczewski, Aleksander Rypiński, Oskar Kolberg, Kazimierz Moszyński, Zygmunt Gloger, Czesław Pietkiewicz i Michał Federowski, którzy wiele lat swego życia poświęcili zbieraniu i analizowaniu folkloru białoruskiego. Zachwycał się takimi romantykami polskimi, jak Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, Kamil Cyprian Norwid. Ze szczególnym uwielbieniem odnosił się do Józefa Kraszewskiego, Henryka Sienkiewicza, Bolesława Prusa, Elizy Orzeszkowej.

Karatkiewicz gorąco pragnął, aby Białorusini upodobnili się do Polaków w przywiązaniu do własnej historii, języka i przejęli od nich konsekwentne dążenie do suwerenności i niepodległości własnego państwa.

Summary*Uladzimir Karatkiewicz: What I love Poland for?*

The outstanding Belarusian poet, novelist and playwright, Uladzimir Karatkiewicz (1930–1984) was a great enthusiast of Polish history, culture and literature. Proposed for readers' consideration is the article, which includes confessions of this Belarusian artist that he shared with me during the many meetings in Belarus and Poland.

The Belarusian writer placed Polish and Belarusian realities side by side with enormous openness and honesty. Karatkiewicz did not hide his recognition, and even admiration of attitude, of such Polish folklorists as Jan Czeczot, Jan Barszczewski, Aleksander Rypiński, Oskar Kolberg, Kazimierz Moszyński, Zygmunt Gloger, Czesław Pietkiewicz and Michał Federowski, who devoted many years of their lives to the collection and analysis of Belarusian folklore.

Karatkiewicz strongly wished that Belarusians became similar to Poles in their attachment to their own history, language, and took from them their consistent quest for sovereignty and independence of their own country.